

Zelei Miklós

Egy tengerjárt magyar

Elmondja Csáky Károly ipolysági író

„Az 1969-es eseményeket követő szellemi terror időszakában kerültem főiskolára, illetve fiatal pedagógusként katedrára. A káderezések, megfigyelések és besúgások korszaka volt ez ismét, amikor porba taposták a józan eszt, megalázták az Istent, amikor ellenséggé vált a gondolkodó és buzgólkodó ember. Az ilyen világban bizony sokunknak nehéz volt megtalálnia önmagát és elfogadható partnereit.

Aztán következett a bársonyos forradalom, a reménytelibb jövő. Lelki sérüléseinkkel is sok mindent előről kellett kezdeni. Majd újra a kiábrándultság, de nem a semmittevés ideje jött. Ennyi szélfúvás, ennyi borús év talán mértéktelenül sok egy negyedszázadra. Van azonban úgy is, hogy a gerincet ennyi zuhanás és felemelkedés sem roppantja meg; a nyelvet sok-sok hallgatásra ítélés sem némítja el.

Ezalatt az idő alatt voltam falusi és városi tanító, dolgoztam kis és nagy létszámú intézetben, oktattam egyházi és állami iskolában, alsó és felső tagozaton, nyolcosztályos gimnáziumban és óraadóként középiskolában. Már-már elfelejtettem az egyik szakomat, mert az a nyugati világ, az »ellenséges tábor« nyelve volt, s ha csak lehetett, akadályozták oktatását.”

Csáky Károly: Negyedszázad a katedrán (Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2000.)

Azt az öt-hat gyereket el lehetett tartani

Kelenye a történelmi Hont vármegye területén van, nem messzire Ipolyságtól, attól északkeletre, közvetlenül a nyelvhatáron. Ott születtem. A szomszéd falu Magasmajtény vagy Rusó (Hrusov), egy szlovák település. Északnyugatra Ipolyfödemes, Molnár Imre faluja, keletre Ipolynyék és délre pedig Szécsénke, egy nagyon szép kis hangulatos település. Ha felmegyek a falu feletti dombra, akkor, úgy szoktam mondani, hogy elem térdepel az egész Ipoly mente, rálátni a Börzsönyre, keleten a Mátrára, és jó időben, a nagybácsim mesélte, egészen a szentkúti hegyekig látni. Egy csendes kis falucska Kelenye, úgy szokták mondani, hogy isten háta mögötti, de azért a drótos nem áll meg, mert van kiút, észak felé, Födemesre. Palóc kis falu, valamikor két kastélya is volt, a Csáky-Pallaviciniek lakták. Ennek a Csáky családnak talán semmi köze az én családomhoz. Az őseim egyszerű jobbágyemberek, sőt zselléremberek is voltak köztük, és a falu nagy része pedig Csáki nevű. Elképzelhető, hogy az őseim valamikor a Csáky-uradalom jobbágyai voltak, és innen kapták a nevüket.

Mivel ennyi Csáky volt, és meg kellett különböztetni a faluban egyiket a másiktól, ragadványnevek, úgynevezett melléknevek vagy csúfnevek jöttek létre. Én inkább ragadványnévnek mondom, mert nem csúfnév volt, mindenki elfogadta, és az egyik családot, hadat így különböztették meg a másiktól.

Az én ragadványnevem Bartal... Ez is egy érdekes dollog, hogy az apai nagyapám ragadványneve Bartal volt. Ha valaki kereste a falunkban a Csáky Józsefet, megkérdezték melyiket, mert volt belőle tizenkettő. Akkor azt mondták, hogy a Bartal Józsit.

Azért érdekes a ragadványnévnek ez a változata, mert nagyapám átvette a nagyanyám ragadványnevét, ugyanis vőül ment a nagyanyámékhöz, és azok voltak a Bartalok – tulajdonképpen Velebnyek. Szláv hangzású név ez, „velebny pán, tekintetes, kegyelmes úr”. És a Velebnyeket nevezték Bartaloknak, de mivel Csáky nagyapám oda nősült, Bartal lett. Csáky József Bartal. Eredetileg pedig Naggyano ragadványnevűek voltak. Kutatási eredményeim szerint Naggyano azt jelenti, hogy Nagy János. Nagy Jani, Nagy Jano. Ebből rajzolt ki az apai nagyapám.

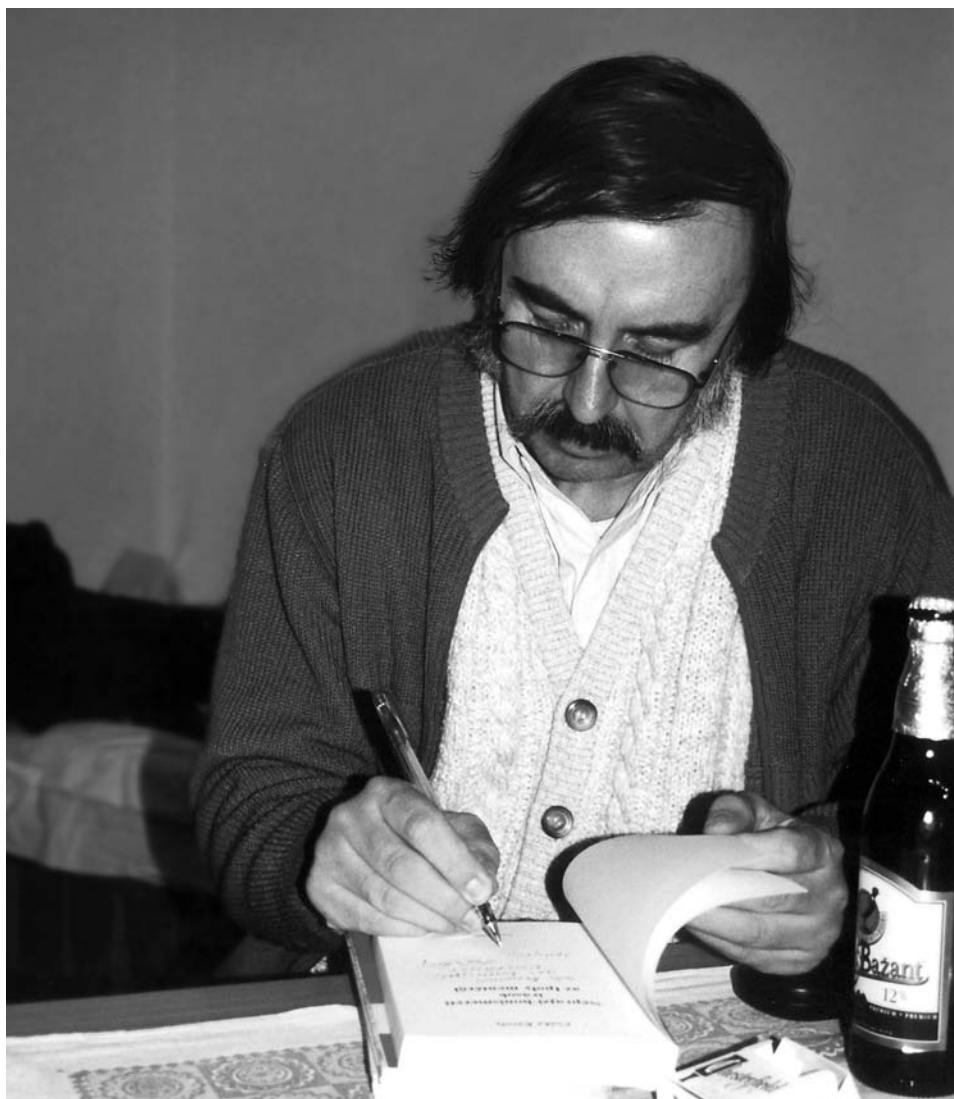
Az anyai ősök meg Gécziek voltak, a Bodzsárok. Ez meg egy török hangzású név, ami nem volt ritka az Ipoly mentén. De hogy a Géczi ragadványnevet hol örökölték, honnan kapták, azt nem tudom. Elképzelhető, hogy ők meg a Gécziek uradalmában dolgozhattak.

Édesapám őshonos Kelenyén, édesanyám részben őshonos, mert az anyai nagyanyám a szomszéd faluból, Ipolyfödémősről származik. No de hát a két falut én egy falunak is tekintem, mert a szülőfalum filiális községe volt Ipolyfödémösnek, a plébániaközségnek, és abban az időben az összeházasodás a két falu között gyakori volt. Ha valaki kelenyei meg fődémösi, az majdnem egyet jelent. Csak az a különbség, hogy Födémös két kilométerrel magasabban, északabbra feküdt, még a hegyek között.

Falum zömmel katolikus volt, a második világháború előtt, tehát a két háború közti időben élt ott néhány evangélikus család, de ez ritkaságszámba ment. Az én őseim mind katolikusok voltak, tehát keveredés a családon belül ilyen értelemben nem történt.

Mind a két nagyapám jobbágy, illetve földműves ember volt. Ez nálunk azt jelentette, hogy tíz-tizenöt hold földje volt, jól megélt ebből. Szántóföldjeik voltak, szőlőjük, tehenek. Apai és anyai ágon is egyik-másik nagyapám bíró is volt a faluban. Az anyai nagyapám éppen a 38-as visszacsatolás után lett községi bíró, a Magyar Keresztényszocialista Pártnak volt a jelöltje. Apai nagyapám pedig ezt megelőzően volt községi bíró. Ebből adódóan is a kitekintésük szélesebb körű volt. Apai nagyapám az valamikor gimnáziumba is járt, néhány osztályt végzett, papnak szánták őt, de úgy látszik, hogy természeténél fogva korán ellentmondott ennek, de élete végéig megmaradt az érdeklődése a történelem és az irodalom iránt. Én még személyesen ismertem, az ötvenes évek elején halt meg, és ekkor már szép kis könyvtára volt. Hómann–Szekfű *Magyar történelme* és egyéb könyvek, amelyek falusi viszonylatban ritkán fordultak elő. Rádiója volt neki! Tehát tájékozott embernek számított. Dolgozni nemigen szeretett, inkább irányította volna a birtokot, persze ehhez nagyobb birtokra lett volna szükség. A könyveket olvasgatta, falta, és a rádiót hallgatta, meg a politikára figyelt oda, ahelyett – amint a faluban mondták –, hogy végezze volna jobban a dolgát, a földekkel és a gazdálkodással törődött volna többet.

Az én falumban nem voltak jó minőségű földek, mert dombfalu, magas fekvésű település, a talaj elég köves, és nem kimondottan jól terem. Ámbár van, ami azért megtermett, a talajviszonyokhoz mérten szépen, például a szőlő, az kimondottan jól termett ezen a vidéken, és hát a rozs vagy a zab, de a krumpli is azért. És voltak jobb fekvésű földek is a faluban, a parasztnak a földjei több dűlőben voltak, akadt köztük jobb minőségű is, meg rét is, meg zöldségtermesztésre alkalmas rész is, kenderföldek is. Tehát a maga módján minden megtermett, persze nem úgy, hogy abból túlzottan meg lehetett volna gazdagodni, de a családot, azt az öt-hat gyereket el lehetett tartani.

Csáky Károly – Fotó: Kaspar

Nemcsak szőlő-, de gyümölcsstermő vidék is volt. A peronosz után, amikor a nemes fajták kipusztultak, főleg otellót, magántermőt telepítettek. Az elég kemény és vad bor, ami ebből lett. Ezt még pótolták a tömény szesszel, amit a szilvából készítettek. A szilva jól megtermett nálunk. A törkölyből is főzték a pálinkát, de ezen túl a borókabogyóból is, az úgynevezett borovicskából. Apai nagyapám is jól értett ehhez, külön borókásoldal volt a faluban, mindenki szedhette, mert ez közös terület volt, egy legelőnek a széle. Amikor a borókabogyó beérett, egy pányvát tettek alája, a bokrokat megveregették bottal, és az érett lehullott, otthon erjesztették, majd megfőzték. Ezenkívül a bodzából vagy borzangból – a földi bodzát borzangnak nevezték nálunk –, ebből is főztek pálinkát, gyógyhatású szesz volt, nagyon erős illatú, ha ivott belőle valaki, azt még másnap is megéreztek rajta. Ötven-hatvan fokos pálinkák voltak. A bodzát is meg lehetett úgy főzni, hogy erős legyen.

Azt lehet mondani, hogy én, bár töredékeiben, de megéltem azt a világot, amelyet a szüleim is megéltek, mert a szövetkezetesítés eléggé későn érte a falumat. Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején szövetkezetesítettek a falumban, mivel hát nem voltak ott első osztályú földek, és nem volt annyi jó gazda, hát tovább folytathatták a magángazdálkodást. De a hatvanas évek elején a falumat is elérte a szövetkezet. Én még jól emlékszem arra, hogy kaszával arattak, hogy cséplőgéppel gépeltek, fél keresztkebe rakták a gabonát, aztán szérűre hordták be, és ott csépeltek, öt-hat parasztgazda összeállva.

Velem volt a halálfélelem

A villamosítás is elég későn érte el az Ipoly mentét, a hatvanas években, tehát még emlékszem a petróleumlámpára. Emlékszem arra, amikor villamosították a falut, és ez milyen nagy esemény volt, népünnepély, amikor felkapcsolták a villanyt az első nap. A változásokat megtapasztaltam magam is.

Édesanyám világéletében sokat betegeskedett, és az én születésem után nem sokkal műtötték őt, ami egy rettenetes nagy dolog volt abban a világban, mivel vesére műtötték, és az egyik veséjét ki kellett vegyék, s ez Túrócszentmártonban történt, ott végeztek akkor ilyen műtéteket, ötvenhárom-ötvennégyben lehetett. A halálfélelem az úgy velem volt, és végigkísért, hogy elveszítem őt, először az édesanyámat a betegség miatt, aztán meg az édesapámat, aki a szövetkezetesítés után, mivel nem lépett be, hanem ipari munkás lett inkább, és Szlovákia északi részére ingázott hetente, akkor meg miatta izgultam mint gyermek, hogy visszajön-e, nem éri-e baleset.

Sokáig nem volt testvérem. Nem mertek vállalni egy újabb gyereket, és már tízéves voltam, amikor a húgom született. Azt lehet mondani, hogy majdnem egykeként nőttek föl. Ez rosszul is esett, mert mindig nagyon szerettem volna, hogy legyen testvérem, és fel is tettem a kérdést, hogy miért nincs. Ugyanis olyan barátaim voltak, hogy akkor még nagycsaládokból származtak, és nem volt ritkaság a három-négy gyerek. Az én testvéremet az unokatestvérek pótolták, mert abból hál' istennek volt elég a családban. Nem éltem végül is egykeként.

A húgom, Teréznek hívják őt, egy kereskedelmi szakiskolát végzett el, elárúsítóként dolgozik, és úgy keresi a kenyerét. Sokáig otthon maradt, a szülői házban laktak, most pedig közel hozzá egy régi lakást megvettek, átalakítottak, és ott élnek. A családi házban a szüleim laknak, de nem nevezhető ez szülői háznak, mert én még a nagyszüleim házában születtem, az apai nagyapám házában. Erre is büszke vagyok, mert ez egy régi parasztház volt, füstös konyha belépővel, úgy kell elképzelni, onnan nyílt az első ház, az első szoba, és a hátsóház, aztán jött a kamra és az istálló, alatta pince.

Édesapám volt a legidősebb a gyerekek közül, öten voltak testvérek, egy meghalt fiatalon. Mivel édesapám nősült legelőször, otthon maradt, az asszonyt, édesanyámat a házhoz vitte, és akkor megkapták a hátsó házat, az lett a miénk, és az első házban laktak nagyapámék a maradék három gyerekkel, mert apámnak a húga ugyanakkor ment férjhez, amikor apám nősült.

Én még ebben a házban születtem, ezt tekintem a családi házamnak, a mai napig erről álmodom. Ötéves koromig ott éltem, aztán apám egy különálló házat vett meg a faluban, majd a hatvanas évek elején épített. Akkor volt a nagy építkezések korszaka, és akkor az anyai nagyanyámék telkén, az elég nagy telek volt, fölépítették az új családi házat, s ott töltöttem aztán gyermekkorom hátralévő részét.

A nagyszülői ház még ma is megvan, nagyon örülök, ámbar nem úgy néz ki, ahogy akkor. Apám legkisebb húga az ott maradt, és ők egy kicsit átalakították, modernizálták, de ma is el tudom mondani, hol volt a belépő, hol a füstös konyha. Modernizálták, de a beosztás majdnem ugyanúgy megmaradt, és azok jönnek elő, nemcsak a ház, hanem a háznak a tartozékai, ahova én mindig bejártam, és nagy szeretettel figyeltem nagyapámat, ahogy a maga tehénkéit kezelte, és a tehénkéik közt a nyulak futkostak az istállóban. Amögött volt a pajta, amögött az ólak, ott volt a nagy favágató, és mindig azt szoktam mondani, hogy ha nagyapám már meghal, akkor én nem kérek semmit örökségképpen, csak ezt a favágató tuskót. És a fejszét. Ha hazamegyek, sose hagyom ki, hogy elmenjek, és a favágatót megnézzem. Illetve ma már csak a helyét.

Sokáig élt apai nagyapám is, nagyanyám is. Nagyanyám az kilencvenéves volt, amikor meghalt, nagyapám közel kilencvenéves, úgyhogy hál' istennek, volt hova mennem, és volt kihez mennem az emlékeimet idézni. Ma is megvan még a ház végében a szentiványi almafa, amit gyerekkoromban nagyon szerettem, mert Szent Iván napján, ami elég korán volt, már érett az alma, és azt el kellett fogyasztani, mert nem elálló alma volt. Édes, jó ízű, kellemes alma.

A nagy fordulatok úgy hozták, hogy édesapám nem volt katona. Aztán később besorozták őt, ugyanis hát fiatal ember hozzám képest, ha szabad így mondani, 1929-ben született, én meg 1950-ben, mindössze huszonegy évvel idősebb, mint én. A háború alatt még gyerek volt, és a háború utáni fordulatokban kimaradt a sorozásból.

Viszont a katonaság helyett megélte a kitelepítést.

Csehországba telepítették őt ki, nagyapámmal együtt. Érdekes módon a családot így kettévágták, a dédszüleimet, mivel idősek voltak már, nem telepítették ki, és velük meg a többi apró gyerekkel itthon maradhatott nagyanyám. Apám 1947–48-ban nem volt még húszéves se, de nagyapámmal kitelepítették őt Csehországba, ahonnan hazaszökött.

Furcsa mód, nagyapám az ottmaradt végig, amíg ott kellett lenni, de az édesapám az hazaszökött, és a szomszéd faluban a rokonoknál, ismerősöknél bujdosott, bujkált, mivel az anyai nagymamám egyik testvére odament férjhez, és azok rejtegették őt. Így élte túl a kitelepítés egy részét.

Dél-Morvaországban voltak, pontosan nem tudom, melyik részen, azt viszont tudom, hogy inkább egy falucska volt az, nagyobb falu. Két nagyon szép keresztet, feszületet hoztak. Semmi mást nem hoztak haza, de a kitelepített német család ezeket otthagya, és hát mást is hozhattak volna meg fosztogathattak volna, de semmit nem vettek el, ezt a két feszületet hozták haza, ami azóta is megvan otthon. Faragott kereszt és rajta a vasszűlet. Nagyon szép, azóta is tetszik nekem ez a morvaországi emlék.

Volt egy olyan lehetőség, hogy aki szlováknak vallja magát, azt nem telepítik. De édesapám és nagyapám ezt nem írta alá, őket kitelepítették. Tehát egyedüli bűnük, hogy magyarok. Édesapám nem volt soha semmilyen politikai pártnak vagy mozgalomnak a tagja. Jó eszű gyerek volt, ahogy nézem az értesítőit és bizonyítványait. Amikor meg-

alakultak az ötvenes évek elején a magyar iskolák, adódott volna egy olyan lehetőség, hogy tanító lehessen. Nem volt kellő mennyiségű magyar tanító, mert nagyon sokat kitelepítettek, sokan pedig azok közül, akik az első köztársaság alatt tanítóként működtek, itthagyták az országot. És Dél-Szlovákiában ekkor egy-két hónap alatt kiképezték az úgynevezett gyorstalpaló pedagógusok hadát. A gyorsképzőben érettségi bizonyítványt szereztek, és azzal taníthattak. Le a kalappal előttük, hogy vállalták ezt a tevékenységet, volt aki utána megszerezte a képesítést, volt aki aztán abbahagyta.

Édesapám is mehetett volna a gyorstalpaló tanfolyamra, de a család nem egyezett bele, különösen az édesanyám. Ezt utána is szokta emlegetni neki édesapám, hogy lehetett volna jobb sorsom is, lehettem volna én úriember is, de a feltétel az az volt, hogy be kellett volna álljon a kommunista pártba. Na most erre hát, nem is ő, ő talán hajlandó lett volna, de az édesanyám még keményebb, buzgó katolikus asszony volt. És nem értett ezzel egyet.

Fizikai munkás maradt édesapám, de sok mindenre képes volt. A kőművesmunkát mesteri szinten tudta végezni, holott nem volt ilyen képesítése, aztán időskorában tanulta meg a járművezetést és szerzett jogosítványt, meg főtt, az északi hegyekben hegyi utakat építettek, és kőbányában is dolgozott sokáig, ott kitanulta a lőmesterséget. Szerencsétlen egy ilyen tanfolyamot is képes volt szlovák nyelven abszolválni. Volt benne tehetség, volt benne akarat és kitartás, csak hát a sorsfordulók hatására lekésett szegény sok mindenről.

Akiknek nem volt különösen sok földjük, és aláírták, hogy átengedik a szövetkezetnek, azokkal nem sokat foglalkoztak, velük nem csináltak nagy ügyet. Azoknak a gazdáknak, akiknek huszonöt-harminc hold földjük volt, nehezebb volt. Ezekből aztán nem sok volt ugyan a faluban. Akik aláírták, hogy lemondanak a földről, de nem lépnek be, és nem követelnek semmit, azokat úgy békén hagyták. Csak kenyérük nem volt. Arra kényszerültek, hogy máshol keressenek munkalehetőséget, és ezek mentek az iparba dolgozni. Az iparban dolgozni viszont nem lehetett az Ipoly mentén, mivel akkor itt nem épült különösebben semmi, építkezési vállalat se működött még akkor, az ipari cégek, vállalatok Szlovákia északi részén működtek, az olcsó munkaerőt innen elvitték oda.

Apám abból indult ki, hogy annak, amit a szövetkezetben megkeresett volna, a háromszorosát tudta ipari munkásként megkeresni. Viszont ez azzal járt, hogy hetente ingázott, hétfőn hajnalban két órakor, fél háromkor ment az autóbusszal az ipolysági vasútállomásra, és onnan pedig Zólyomba, Besztercebányára, és azon túl is, a Felső-Garam mentén dolgozott nagyon hosszú időn át. Pénteken éjjel tizenegykor jöttek haza. Az országban nem volt még akkor szabad szombat, de ők már pénteken hazajöttek. Hétközben naponta nem nyolc órát, hanem tízet és tizenkettőt dolgoztak, és ez tette ki a szombatot. Így jöhetek haza péntek éjjel a családjukhoz. Kemény dolog volt, meg kellett szokni.

Nem mondom, hogy az ember apa nélkül élt. De egész héten nem volt itthon a család-fő. Minden tevékenység édesanyámra hárult, a háztartási munka, egy kis föld is mindig volt, a szőlő, azt nem vették el, meg egy kis kert, meg még a szőlő alatt, szőlő fölött egy kis földterület, azt az itthon maradt anyának kellett megművelni. A már alkalmazható gyerekekkel. Gyerekkoromban így sok mindent kénytelen voltam megtanulni, van, amit örömmel, van, amit ellenállással végeztem, de tudtam szőlőt kötözni, szőlőt hegyelni, szőlőt kapálni, répát egyelni, kukoricát kapálni, krumplit tölteni, ásni, krumplit ültetni, a házi állatokról gondoskodni.

Lúdas Matyi

Anyai nagyanyám szemben lakott velünk, az anyai nagyapám közvetlenül a háború után meghalt, őt nem is ismertem, nagyanyám özvegyen maradt a háború után őt

gyerekekkel. Nagyon csodálom őt, a maga korában egy nagyasszony volt! Negyvenegy évesen megözvegyült, amikor egy gyereke se volt még önálló. Neki kellett férjhez adni, magházasítani a gyerekeket, az egyik fia a fronton maradt, orosz fogságban, az negyvenkilencben jött haza vagy ötvenben, pontosan nem tudom, az egyik gyereket a háború alatt kilencéves korában a gránát agyonütötte, a nagyapám pedig ötvenkét éves korában, negyvenöt-negyvenhatban meghalt.

Nagyanyám a sors ellen soha nem lázadt, egy mélyen hívő asszony volt, és úgy gondolta, hogy most már egyedül is végzi a maga dolgát, ami rá vár.

Anyai nagybátyám, az fiatalon magyar katonaként rukkolt be, éppen harminckilencben. És ebből tíz év lett. A hadifogságból 1949-ben jött haza. Nem is tudtak semmit róla, él-e, hal-e. Mellesleg korán meghalt szegény, lehet hogy a hadifogságból hozta a betegségét. A fogság után megnősült, és nem élt a falunkban, hanem két faluval odébb, Inám nevű kisközségben, Ipolynyék mellett élt, a szomszéd falunak a szomszédjában.

Látogatóba járt haza, volt egy kismotorja, s a mezei úton járt haza, amíg élt, addig mindig hazajárt, hetente szinte, jött az édesanyjához és a másik anyai nagybácsimhoz. Nagyon sokat beszélgettek politikáról, gazdaságról, kultúráról, mindenről.

Nekem az anyai nagybácsim, a fiatalabb, a példaképem volt. Mindig azt mondta édesanyám, hogy amikor a nagyapám bíró volt, a háború alatt, akkor ez a fiatalabb nagybácsim segédkezett neki, mert akkor ő sok mindent tudott már, szépen írt, tudott könyvelni, írni, fogalmazni, és az elfoglaltsága mellett ő segített nagyapámnak.

Utána pedig a helyi nemzeti bizottság titkáráként dolgozott. Autodidakta módon képezte magát, végül negyvenöt éves korában szerzett érettségi bizonyítványt a tornaljai mezőgazdasági középiskolában, közgazdasági szakon. Tornalja, Safárikovo. Most már újra Tornalja, a rimaszombati járásban. Ott volt akkor magyar nyelvű mezőgazdasági szakközépiskola. És leérettségizett, és a szövetkezetben, az egyesítés után, amikor több szövetkezetet egyesítettek, a legjobb könyvelő lett, annak ellenére, hogy csak középiskolai végzettséggel rendelkezett, és azt lehet mondani, hogy közgazdász-mérnöki szinten tudta a dolgokat kezelni és irányítani. Ő volt a falu krónikása is, tőle nagyon sokat tanultam. Ő jelentette számomra a kitarulkozást és a világot. Amikor én hazamentem az iskolából, általános iskolába a szomszéd faluba, Szécsénkére jártam, ebéd után mindig az volt az első, hogy mentem ki a nagybácsimhoz, mert ott voltak az újságok, tehát neki járt az *Új Szó*, a *Szabad Földműves*, a *Hét* meg még ki tudja, mi minden. Ott azokat kézbe lehetett venni, el lehetett olvasni, elbeszélgettem vele, az első írásaimat – tudósítottam a szlovákiai magyar lapokba – ő átnézte, kijavította, korrigálta. Később meg én segítettem neki, amikor távúton járt középiskolába. Én akkor éppen gimnazista voltam, és matematikában például már nagy hiányosságai voltak, azt meg én korrepetáltam neki. Kölcsönösen jól kiegészítettük egymást. Számomra majdnem azt jelentette, mint az apám. Már csak azért is, mert apám ingázott, nem volt itthon, és férfiemberként ő volt itthon, ővele tudtam értekezni, sok mindent megbeszélni.

Nem volt itthon az apám, nem került velem naponta kapcsolatba, ezért az ő szava mindig súlyosabb és keményebb volt, mint az anyámé. Azt már megszoktam, hogy az édesanyám, különösen amikor serdülő voltam, és hát az ember azért túllépte a tisztességnek a határát meg a családi territóriumnak a határát, és itt-ott azért a faluban lányoknál meg egyéb helyeken elmaradozott, akkor ő sokszor megdorgált. Akkor az megihatott, de nem volt annyira rendreutasító, mint az apámnak a tekintete vagy a néhány szavas megjegyzése.

Előfordult, hogy húszéves koromban is megkaptam az apai pofont, amikor a harmadik faluba elmentünk a fiúkkal egy mulatságba, mert azért egy igen nyughatatlan ember voltam, és nyüzsgő ember, szervező ember. Ifjúsági klubot szerveztem. A hatvanas évek vége a klubmozgalom időszak volt, és nagy szó volt egy falusi klubot létrehozni, amihez

nem volt szokva a kistelepülés meg a kis faluközösség. És bizony nem mindig nézték jó szemmel az efféle tevékenységemet.

Hatvannyolc-hatvankilencben megalakult a Magyar Ifjúsági Szövetség, megalakultak a művelődési klubok meg az ifjúsági klubok falun. Én létrehoztam a Móricz Zsigmond Ifjúsági Klubot a falunkban, és hát ez már a politika felé való tapogatózás vagy tájékoztató volt, persze inkább közművelődési jelleggel, de ez azzal járt, hogy gyakran elmentem, gyakran szerveztem, és ez nem mindig tetszett. Ezt a parasztember a maga kis erkölcsi világával nem tudta összeegyeztetni. Előfordult, hogy bejelentés nélkül elmentem valahova, és nem jöttem időben haza. És zárt ajtót találtam, ahogy éjfélkor hazaértem. Apám kinyitotta az ajtót, és bizony megkaptam az atyai áldást.

De ezért soha nem haragudtam, a mai napig is úgy elraktároztam magamban, és azt mondom, hogy jó volt, helyénvaló dolog volt.

Kelenyén általános iskola alsó tagozata volt, csak első évfolyamtól ötödikig, s a felső tagozat a szomszédban, Szécsénkén működött. Hatodik, hetedik, nyolcadik, kilencedik osztályok, mert akkor nálunk már kilencéves volt a kötelező alapiskolai látogatás, úgyhogy oda jártam.

Külön élményt jelentett, mert egy falusi gyerekként majdnem olyan szinten éltem én is, mint Lúdas Matyi. A hegyről láttam, hogy azért a falumon kívül is van világ. Ámbár furcsa mód azért nekem sikerült eljutni messzebbre is. Említettem az apámat, aki mindig feltörekvő ember volt, szeretett volna művelődni, kitörni ebből a világból. És amikor 1956-ban lehetőség nyílt, hogy Magyarországra utazzanak, akkor jelentkezett. Szakszervezeti sétahajó bonyolította le az utazást Pozsonyból Párkányon át Budapestre. Mondtam, apám akkor már nem dolgozott a faluban, hanem a falun kívül, és szakszervezeti tag volt. És adódott egy lehetőség, háromnapos hajóút, és elvitt magával mint hatéves gyereket. Első osztályba jártam akkor, és ez az utazás egy fantasztikus nagy élmény volt, a mai napig álmodok erről az útról, a Dunán, hajóval. Azt hittem, hogy a tengeren járunk, úgy is meséltem itthon, hogy tengert jártam hajóval.

Volt hát egy kitörésem már, a falu határát túlléptem. Szécsénke is, ahova iskolába jártam, mindig élmény volt. És én mindig vártam a tanévnyitót, tudtam, hogy tovább-mehetek egy házzal, hogy Szécsénkén a környező három-négy település gyerekeivel találkozhatok, s ez sok mindent jelentett. Több pedagógus oktatott. Itthon a kis iskolában hozzászoktunk, hogy egy pedagógus keze alatt két-három osztály is tanul, Szécsénkén meg, ugye, külön osztályok, külön szaktanárok.

Busszal jártunk, elég korán kellett kelni, reggel negyed hétkor indult az autóbusz, ámbár haza meg korán értünk, mert tizenkettő tízkor már jött. Úgyhogy az egész délután a rendelkezésünkre állt. Tavasztól a tanév végéig meg gyalog, a buszt se vártuk meg, különösen, hogy ha nem volt utolsó óránk. Két kilométer volt, és csodálatos dolog, ahogy a társaság elindult együtt gyalog. Az úton nem kellett félni, nem volt különösebb forgalom. Tavasszal, jóval hóolvadás után, az út mellett nyíltak a gyümölcsfák, a virágok. Később már a lányok is jöttek velünk, a kalandok összeszövődtek, azután meg már kerékpárral jártunk, sok kis élményforrás, mindnek megvolt a maga helye az életemben. Nem kellett ahhoz eget rengető dolog, hogy az ember szép élményeket meríthessen. A kicsiben is meg lehetett akkor merítkezni. És nem kellett félni, hogy elbukik az ember a nagy tengerárban.

Foreign language

Ezután jött Ipolyság, az ottani magyar gimnáziumban érettségiztem, vagy most már itteni, mert közben ipolysági lettem magam is. Akkor a kilencedik után folytattuk a gimnáziumban, ami hároméves volt.

Akkoriban szlovákul nagyon keveset tudtam, és nagyon rosszul. Hétéves koromig, illetve azt lehet mondani, hogy kilencig, tízig, mert mi szlovákot csak a harmadikban kezdtünk tanulni, addig nem is tudatosítottam, hogy hol élek.

Én nem találkoztam szlovák emberrel az én falumban, mert nem volt szlovák családnálunk.

Illetve találkoztam, úgy mondom, ahogy akkor, a rusai tótokkal. A szomszéd faluba való szlovák emberekkel, akik lejöttek hosszú szekérral, és hozták az ölfát, kiabáltak a tört magyarsággal, hogy ölfát cserélek. Gabonáért, egyéb más termékért kicserélték a falumbeliekkel, akikkel nagyon jó volt a viszony, de mindig úgy volt, hogy valahonnan onnan fentről jönnek, az erdőn túlról, hetedhét országon túlról ezek a szlovák emberek, akikkel nem volt semmi gondunk meg bajunk. A drótos meg, amikor bejött a faluba, azt kiabálta, hogy „fazekakat drót”. Erre mondták, hogy megjött a drótos tót. Ez jelentette számomra a szlovákságot. Kelenye olyan falu volt, ahol nem találkozott az ember velük.

Nehezen is ment számunkra a szlovák nyelv. Az akkor valami hasonló volt, mint most a gyerekek számára az angol vagy a német. Úgy mondják a nyelvészek, hogy van úgynevezett második idegen nyelv, az úgynevezett second language, meg van a tulajdonképpeni idegen nyelv, a foreign language. Nekem a szlovák ilyen foreign language volt. Egy messzi idegen nyelv, mint most a mi gyerekeink számára az angol. De már az angol se annyira idegen ma nekik, mint számunkra akkor volt a szlovák. Nem volt keveredés.

A gimnáziumban nem sokat tudtam még szlovákul, de egyre inkább rákényszerültem, ott már kénytelen voltam pótolni a mulasztásokat, voltak jó tanáraim, és eljutottam a tanárképző főiskolára, ahol magyar–angol szakot végeztem. A magyar szakot természetesen magyar tanárok irányítása alatt, egy kis sziget volt a magyar tanszék Nyitrán. Viszont az angoltanároim, azok szlovákok voltak.

Úgyhogy, ha fordítások voltak, akkor mi általában angolról szlovákra voltunk kénytelenek fordítani. Vagy szlovákról angolra. Ott azért már adódtak problémák ebből kifolyólag. Az angolt nem tanultuk meg olyan jól, de közben azért a szlovákot is megtanultuk egy kicsit azért jobban.

És voltam katona is, Túrócszentmártonban, szlovák környezetben, és így végül is az ember megtanulta úgy a szlovákot, hogy nincs gondja ebben az országban közlekedni, értekezni, kommunikálni.

Az orosz is kötelező volt.

A nyelvoktatásnak ez volt a hátulütője, hogy alig ismerkedtünk meg a szlovákkal, egy-két év múlva bejött az orosz. Két idegen nyelvvvel kellett bajlódni, a gimnáziumban még hozzájött ehhez az angol, a harmadik idegen nyelv. Nálunk úgy volt akkor a gimnáziumban, hogy volt egy humán tagozatos osztály meg volt egy természettudományos irányultságú. Én a humánba jártam, ott kötelező volt az angol. Azért is mentem oda, mert én már akkor vonzalmat éreztem az újságírás iránt, és amikor megpróbálták beosztani valamelyik osztályba, megkérdezett az igazgató, hogy te mért akarsz a humán osztályba menni, édes fiam.

Újságíró akarok lenni.

A humán osztályban kötelező volt az angol és másodiktól még a latin.

Nálunk 1989-ig általában, sajnos, egy iskolának se volt külön neve. A gimnázium elnevezés is irritálta a csehszlovák politikai vezérkart meg az iskolaügyi szakembereket, és átkelesztették a gimnáziumokat általános műveltséget nyújtó középiskola nevezetre. Strebná vseobecnovzdelávacia skola. Ez lett volna a gimnázium. És mivel kilencéves volt az általános iskola, a gimnázium hároméves lett. Én a gimnáziumnak ebbe a változatába jártam.

Előtte volt neki neve! 1913-ban indult Ipolyságon a gimnáziumi képzés a Szondi György Gimnáziumban. A háború után természetesen nemcsak ezt törölték, hanem a

magyar iskolákat is, hiszen negyvenötötől ötvenig, ötvenegyig nem voltak magyar iskolák. A Szondi György Gimnázium 1939–1945 között is a saját nevén működött.

Ipolysági Magyar Tanítási Nyelvű Általános Műveltséget Nyújtó Középiskola.

Ez volt neki a neve, amikor én jártam bele.

Egyszer magyar tanítási nyelvű, máskor magyar tannyelvű.

Ki tudja, miért?

A szlovák megnevezésében is mindez benne volt. A körpecsétjében volt vagy három sor, mire mindezt elmondták.

Nem laktam kollégiumban, hanem ingáztam. Az apám életmódját követtem én is, mert Szécsénkére négy évet, Ipolyságra három évet ingáztam, összesen hét évet. És Ipolyságra is úgy jártam, hogy reggel bizony negyed hétkor indult az autóbusz, hét órára itt voltunk, s háromnegyed nyolckor kezdődött a tanítás. Ez egy igen kemény élet volt ám. Megszoktam. Ez a sors. Nekem annyira az életemhez tartozik az ingázás.

Az ember aztán próbált ebből a helyzetből kihozni valamit. Hogy ez a hátrány előnyére forduljon. Mert a főiskoláról is hetente, kéthetente jártam haza, s akkor bizony úgy volt, hogy a falunktól öt kilométerre kellett kiszállnom a távolsági autóbusból, a gyorsjáratból, Ipolynagyfalun. A busz oda tíz órakor pénteken befutott este, és onnan aztán, Ipolynagyfalu, Szécsénke, Kelenye – ezt az utat gyalog tettem meg éjjel. És ez nem okozott nekem különösebb gondot. Vasárnap vissza. Fogtam a kis hátizsákomat... És ez már hatvankilenc-hetvenben volt, hetvenháromban végeztem. Adott ez egyféle tartást. Nem voltunk ám puhány emberek akkor.

Pedagógus koromban meg szintén ingáztam tizennyolc évig Ipolyságról Ipolybalogra, az huszonkét kilométer oda, huszonkettő vissza. Anyagilag akkor ez nem volt még nagy megterheltség, inkább tán időben. De hisz nem is tudtam volna másképp elképzelni az életemet. Reggel megvettem a napisajtót, helyet foglaltam az autóbuszban, s amíg kiértem, az a félóra, háromnegyed óra, az olvasással telt el. Akkorra már tájékozódtam a világ dolgairól.

Hatvankilencben érettségiztem. Éppen a fordulat ideje volt. Amit az ember már nem is serdülőként, hanem érettségizőként megélt. Az orosz megszállás, és nemcsak az orosz, hanem a magyar, és a többi testvérek, idézőjelben.

Augusztus 20-án történt ez, de a mozgás, a folyamat az tovább tartott. Egy nap alatt nem zajlott le, mert jöttek ám a tankok meg az autók ide-oda. Roppant érdekes dolog volt, mert 1968. szeptemberben megérkeztünk az iskolába, és akkor mindenki lázban. Megszálltak az oroszok! Előtte pedig, hogy forradalom van, meg nyitás.

Addigra megéltém én már a változásokat. Az ifjúsági szervezetben tevékenykedtünk, engedélyezték már a magyar ifjúsági szervezetet, és én mint gimnazista, akkor ebben a mozgalomban részt vettem, Pozsonyba jártam, az úgynevezett MISZ, Magyar Ifjúsági Szövetség központi tanácsába, gyerekként ott voltam.

Én erre büszke vagyok.

Duray Miklós volt ennek a mozgalomnak az egyik vezetője. Most parlamenti képviselő a Miklós, akkor ő egyetemista volt, geológiát tanult Pozsonyban, és Duka Zólyomi Árpád, aki szintén képviselő. Duka Zólyomi meg prágai diák volt, atomfizikus, ő volt a másik vezéregyéniség. Én mint második gimnazista ezeken a tanácskozásokon részt vettem, és ez fantasztikus nagy dolog volt, hogy ezt láttam, ez olyan volt számomra, hogy ennek az élménynek az alapján az 1848-as meg az azelőtti mozgolódásokat el tudom képzelni.

Akkor alapítottuk az ifjúsági klubot otthon, meg a magyar ifjúsági szövetségeket.

Gyerekként is éreztük, hogy itt valami történik.

Nyitás.

Szabadság.

Ebbe be kell kapcsolódnunk.
Itt valamit kereshetünk.
Kiszélesíthetjük, tágíthatjuk a jogainkat.
Ezt követte a megszállás.

Engem otthon ért a megszállás, és a mi falunkat nem szállták meg, mivel az egy isten háta mögötti hely volt, az átvonulási területtől távol, ott katonát nem láttam, de már akik Ipolyságon voltak, igen. Meg a rádió, akkor már tévé is volt, s ezek tájékoztattak. És a faluban is a gyerekek: baj van, háború lesz, mert megszálltak az oroszok, végünk. A maguk módján dramatizálták. Mert hát tragédia is volt, ugye.

Szeptemberben láttuk a nyomait, a romjait a bevonulásnak. Az út mellett a tank valamit letaposott, áttörte a hídkorlátot, és a magyar tank az Ipolyba beleesett, és ott halt meg egy vagy két magyar katona. Ott volt még a tank is egy hónapig, nem vették ki.

Zúrzavar.

Mi lesz?

Hogy lesz?

Hogy fogunk helyezkedni?

És az emberek lassan kezdtek eligazodni, megpróbálták tájékozódni. Főleg a vezetők meg a politikusok. Az igazgatónk, akit én a maga módján egy nagyon értelmes, rendes embernek tartok, egy nagyon egyszerű ember volt, úgy hívták, hogy Singer Ambrus, angoltanárunk volt egyben. De úgy volt angoltanár, hogy eredetileg orosz-tanár volt, és az isten tudja, hogy került kapcsolatba az angollal, de megtanult angolul, Angliában is járt kint. Nem volt egy különösebben jó angol szakos, de az már maga egy tény volt, hogy Ipolyságon akkor lehetett angolt tanítani, és egyáltalán, volt ki tanítson.

Ennek a szerencsétlen ember munkájának az eredménye, hogy nem is tudom hány angol szakos tanár lett az Ipolysági Magyar Tanítási Nyelvű Általános Műveltséget Nyújtó Középszintű Iskolából. Csak az én osztálytársaim közül velem együtt négyen kerülünk angol szakra, akik el is végeztük az angolt. De még többen vannak, akik jól tudnak ma is angolul. Huncik Péter, akit emlegettem tegnap, ő ugyan orvos lett meg pszichiáter, igaz, hogy talán nem kizárólag az iskolának köszönheti, mert ő otthon már a családban is tanult, lehetősége volt rá.

Bejött hozzánk angolórára az igazgató úr, és szegény ember ott tépelődött, mi lesz most, mit csináljak most?

Egy kicsit kétségbe is volt esve.

Jó vége lesz ennek?

Nem jó vége lesz ennek?

Mit mondjak én?

Hova megyek állásba?

Egyszerű paraszti ésszel bevallotta, ő nem tudja, hogy itt mi van. Egyetértsek vele?

Ítélem el?

Mert ha egyetértsek vele és megbukik ez az egész, akkor mit fogok én kapni?

De ha nem támogatom és győz, akkor megint mit fogok én kapni?

Hátha lesz itten egy újabb visszacsatolás

Ipolyságon csak magyarok vonultak át. Vonultak ebbe az irányba is, abba is, és mondogatták, hogy hamar visszamennek. De nem mentek vissza, hanem nyilván utánpótlásért vagy üzemanyagért ment egy kis kolónia, egy tíz-húsz autó.

Ipolyságon abban az időben már ritkán álltak meg. Ritka volt az, hogy nálunk állomásoztak, de nem tudok arról, hogy különösebb ellenszenv lett volna itt a magyar katonákkal szemben. Tudtuk, hogy valójában a katona nem tehet róla, ha nem is egy dicsérendő dolog, hogy megszállta az országot egy idegen hadsereg.

Volt egy kis szimpátia is, mégis, magyarok jönnek be.

Talán valahol rejtett módon örültünk is neki, hogy jönnek a magyarok, mert hátha lesz itten egy újabb visszacsatolás, mert arról már hallottunk, hogy hogyan jöttek be harmincnyolcban.

Az első elfoglalt vagy visszatért, visszacsatolt város volt Ipolyság. Örömmel fogadták a magyar katonákat. A sorompót szétörték az egyik átkelőhelyen. Két vámház volt ugyanis akkor Ipolyságon, a mostani Parassapuszta és följebb Bernecebaráti felé. Egy városban kettő. És a sorompót, az országhatárt jelző táblát kivágták, a magyar zászlót kitűzték. A mieink, az ipolyságiak. Együtt a magyar katonákkal. A fényképek, amik akkor készültek, azután is közkezen keringtek. Nekem is megvan a mai napig otthon a szülőfalumban készült felvétel, amint a magyarok bejöttek, és a templomnál fogadták őket. Örömmel fogadták őket, természetesen. Itt azért volt valami 1968-ban is, hogy hátha, ez valami olyan lesz, mit harminc évvel korábban.

A politika, Dubcek, Svoboda csak azt diktálta akkor, hogy ez megszállás.

De akkor se tudtunk ellenszenvvel nézni a magyarokra.

Az oroszokra igen.

A többiek azután szép lassan kivonultak, az oroszok pedig ittmaradtak.

Ezen a vidéken volt egy nagy támaszpontjuk nekik, Kékkőtől északra, az úgynevezett Oremov Laz. Nagy szűzterület volt, lakatlan. Illetve azt az egy-két falut, amelyik ott létezett, meg tanyát, azokat felszámolták. Túrócszentmártonból két ízben én is voltam ott gyakorlatozni mint altiszt.

Szlovák falvakat számoltak fel. Németi, Korpona és Kékkő közti több ezer hektárnyi műveletlen terület volt ez, és az oroszoknak tulajdonképpen egy városuk volt ott, amelyet ők építettek ki. Én azt láttam. Amikor hadgyakorlatra jöttünk, átengedték rajta a katonai alakulatukat. Meg volt szabva, hogy mikor lehet átvonulni azon az orosz területen. És mentünk Kékkő fölé, ahol volt egy kis terület, amelyen a mi katonáink is gyakorlatozhattak.

Több ezer orosz katona lakott ott, azért mondom, hogy egy kis város volt.

Most továbbra is katonai gyakorlótér.

Gondolom, most majd a NATO-é lesz.

Ma is elég gyakran rendeznek ott gyakorlatokat, mert haditechnikai szempontból egy jól kiépített terület. Repülő leszállhat, tankoknak külön gyakorlótér.

Ipolyságon nem maradt orosz katona. Régebben volt a városban szlovák laktanya, de a hatvanas évek elején felszámolták, és egy szövőüzem költözött bele, az foglalta el a helyét. Nők dolgoztak ott több százan.

Jártak orosz katonák be Oremláziáról, az ipolysági vegytisztító üzemmel, a mosodával volt nekik kapcsolatuk. Hetente, kéthetente láttunk oroszokat megjelenni, idehozták a szennyesüket.

Pékségbe is jártak ide, az élelmiszer-utánpótlás miatt. De más városba is, Oremláz közelébe, az elérhető nagyobb településekre, olyan ötven-hatvan kilométeres körzetben.

Természetesen itt voltak minden május 1-jén.

Hát az automatikus volt!

Május 1-jén a nagy felvonulásokon itt álltak fent az emelvényen a daliás testvéri csapatok képviselői, az orosz tisztek és a tolmácsok. Az orosz tanárok fordították a süket dumájukat.

Itt jól tudtak az orosz tanárok oroszul. A szláv nyelv közelsége miatt is. Volt ilyen szakpárosítás, hogy szlovák–orosz.

Itt voltam május 1-jén általában Ipolyságon. Szabadnap volt, hazajöttem, s láttam, hogy mi van. Hetvennyolcban végképp visszatelepültünk Ipolyságra, mert a feleségem ipolysági, addig Ipolyhídvégen laktunk kint, falun, és onnan jártam Ipolybalogra tanítani, aztán Ipolyságról ingáztam. De nekem május 1-jén nem kellett kimenni.

Itthon voltam, hallottam az orosz beszédet, mert a városi rádió reggeltől estig bömbölt az utcákon, a tetőkre és az oszlopokra szerelt hangszórókból. Közvetítte a főtéren elhangzott szövegeket a helyi rádió. Le se kellett jönnöm a városba, akkor is hallottam az orosz tisztek beszédeit. Szidták a NATO-t, szidták a Nyugatot, éltették a barátságot. Milyen jó a biztonság, hogy örök időkre Szovjetunió van. Teli volt a város jelszavakkal, gondolom, mint Magyarországon is. De itt keményebben, itt bekeményült ugyanis a politika.

Volt egy úgynevezett átmeneti időszak, konszolidációs időszak, amikor a pártból kizártakat elintézték. Ennek a főiskolán is lehetett érezni a hatását, mert sokszor a legjobb tanárokat bocsátották el. A magyar tanszékről is többeket, hatvannyolc-hatvankilenc miatt. És ez tartott 1973-ig.

Én 1973-ban végeztem, és volt olyan tanár, aki akkor még ott volt, és utána bocsátották el. Addig húzódott az ügye, addig tárgyaltak, fellebbeztek, intézkedtek, kikérdeztek. És a végén elbocsátották. 1974–75-ig húzódott a konszolidációs időszak teljes befejezése. A megbékélés. Vagy kibékülés vagy minek nevezzem.

És 1975-től jött a bekeményítés.

1980–85-ig tartott.

Igen kemény időszak volt.

Átmenet, átalakulás alatt azt kell érteni, hogy az ember kifejezte egyetértését ezzel a politikai vonallal. Vagy legalábbis igyekezett bentmaradni, és hát befogta a pofáját. Olyanok is voltak, akiket félreállítottak, illetve felfüggesztették a párttagságukat. Én nem voltam párttag, csak hallottam, mert ilyen a tantestületben is előfordult. És az döbrentett meg aztán, hogy fura módon, az a párt tette tönkre az embereket, amelyiknek ők tagjai voltak. És amikor felfüggesztették a tagságukat, akkor tíz körömmel kapaszkodtak mégis, hogy vegyék őket vissza.

Volt, akit automatikusan kizártak, és nem volt vita, többet vissza nem vették. De voltak, akiket a felfüggesztéssel puhítottak, félemlítettek meg.

Te nem követtél el olyan nagy bűnt, neked még megkegyelmeztünk, téged csak felfüggesztünk, és majd meglátjuk, hogy milyen hűséges leszel. Ha jól viselkedsz, akkor visszaveszünk. Vagy pedig, ha nyalsz, vagy ha valamit föl fogsz nekünk ajánlani, akkor majd visszaveszünk.

És voltak ezek között a felfüggesztettek között olyan emberek, akik most nagy reformpártiak.

És élenjáró politikusok a demokráciában.

A magyarságunkban elég kemények voltunk mi, zápodkárok

1969-ben kerültem Nyitrára angol szakra. Furcsa módon annyira nem láttam rá a világra, mert nem olyan családban nőttem föl, hogy lehetőségem lett volna az utazásra.

Soha életemben nem jártam Nyugaton a főiskola előtt.

Meg utána se. Hosszú ideig.

De valahol mégis benne volt az emberben az a szimpátia, hogy természetesen, ha nyelvet tanul, akkor azzal a néppel, nemzettel, annak a kultúrájával, történetével valahol mégiscsak találkozik, azonosul vele, vagy hat rá legalább.

Egy jó társaság összejött Nyitrán, és jól párosult a szak, magyar–angol szakosok voltunk. A magyarságunkban elég kemények, az angol szak meg valamiféle nyitást jelentett a nyugati kultúra és szellem irányába, még akkor is, ha nem mehettünk ki. Volt akinek sikerült a csoportból kijutni, főiskolás éve alatt, ami nem kis dolog volt. Volt ennek ára, ámbar nem mondhatok semmi rosszat a kollégámról, a Bodnár Gyuszi éppen, aki az *Új Szó* kulturális rovatát vezette hosszú időn át. A Szegeci Tanárképző Főiskolán is volt rész-képzésen. Pedagógusként nem dolgozott sose, újságíró volt. Szerettem a Gyuszit, azt lehet mondani, hogy szinte testvéri barátság alakult ki köztünk, én ugyan nem jártam nála Királyhelmeccen, de ő többször járt az én falumban, együtt készültünk vizsgákra, íróember volt, együtt szerkesztettük a főiskolán az *Új Fórum* című irodalmi lapot.

Gyusziról tudni kell, hogy három évvel később jött a főiskolára, ő negyvennyolcas születésű, és három évet a főiskola előtt dolgozott, és bizony beszerveződött a kommunista pártba. Úgy érkezett az első évfolyamba. A főiskolai pártcsoportnak tagja volt, és nyilván ez hozzájárult, hogy mégiscsak egy bizalmasabb ember volt, és egy hónapra kijutott Angliába diákként. Ő mesélt nekünk Angliáról. Hozta az ottani dolgokat. Rengeteget mesélt, és jól meg is tanult angolul. A szakdolgozatát is angolul írta.

Angol–orosz szakra jártak a szlovák kollégáink.

Velük is jól kijöttünk.

Nyitrán kezdtem bajuszt növeszteni, cigarettázni, meg hosszú haját növeszteni. Gyuszinak már eleve hosszú haja volt. Hatott ránk a Gyuszi. Én is meghagytam, azóta van hosszú hajam. Bizony ezért sokat megfordultak akkor utánam, meg fricskáztak is. Volt még egy sági fiú barátunk, a Varga Gyuszi, ő is később jött, ő is hosszú hajú srác volt. Volt még egy barátom, aki most a párkányi gimnáziumnak az igazgatója, a Bobor Jancsi, a Zalabai Zsiga sógora, mert Zsiga is angol szakos volt, csak ő Pozsonyban.

Azt lehet mondani, hogy a négy angolos fiúnak mindnek hosszú haja volt. A dékán akkor, aki egy Soták nevű russzista volt, orosz tanár volt a mezőgazdasági egyetemen, és úgy került át, és lett tanszékvezető, majd dékán, belénk kötött a folyosón. Nem tudom, honnan tudta, hogy mi vagyuk az angol szakosok, esetleg onnan, hogy Gyuszi párttag volt, és a pártbizottsági üléseken találkozhattak mint elvtársak. Soták nem állotta meg szó nélkül, ha elment mellettünk, hogy ne mondta volna, zase tu su zápodkari, megint itt vannak ezek a nyugatbarátok.

Zápodkár!

Nyugatos.

Nyugatimádó is...

Megint itt vannak ezek a zápodkárok, és megint együtt! Vajon miről beszélgethetnek? Mán török a fejüket?

De ezenkívül más nem volt. Soták nem szeretett minket, de megtűrt. Az angol szak 1969 után nyílt, két-három éven át még lehetett rá jelentkezni, azután hosszú időre megszűnt. Tudta Soták, ha már itt vannak, akkor meg kell őket tűrni, és hátha jók lesznek ezek nekünk még valamire. Esetleg még be is építhetünk egyet-kettőt.

Tanárnőnk, Malikova asszony, aki nem azonos a pártelnőknő Malikovával, volt az angol csoport vezetője. Mert tanszék se volt. Hanem az volt a neve, hogy katedra russzkej i zapadnej filologii. Az orosz és a nyugati nyelvészet tanszéke. Ezenbelül létezhetett az angol tanszéki csoport, és ennek a vezetője volt a Malikova asszony, aki már nyitott hölgy volt. Sokszor járt Angliában, Amerikában is megfordult, és egy kemény nő volt egyébként. Magyarul is beszélt. A férje katonatiszt volt, bizonyára őt ezért túrték meg, így lett

bizalmas, és így mehetett ki Nyugatra, de nem volt rossz szándékú hölgy. Nagyon jól látta a dolgokat, ha mi itt végzünk, mi már egy nagyon rossz korba fogunk belecsöppenni. Nekünk mint angoloknak végünk. Hiába jártunk itt négy évig, angolt mi soha nem fogunk tanítani.

De azért ne adjuk föl és harcoljunk.

Malikova asszony tudta, hogy a fordulat után itt majd bekeményednek a dolgok, és sajnos, igaza is lett. Ez azt jelentette, hogy a csoportunkból alig tudott valaki elhelyezkedni, nemhogy angoltanáráként, de angolt se tudott nagyon oktatni. Hát én abban a helyzetben voltam, hogy nem kötelező tantárgyként bevezettettem az igazgatómmal. Ipolybalogon.

Mindjárt hetvennégytől nem ment, hanem csak hetvenötötől. Ha már itt ez a hapsi, akkor hadd csinálja. Hátha jót tesz az iskolának, hogy lesz itt angol. De csak nem kötelező tantárgyként, délután három óra után. Tanítottam egy csoportot, és abban benne volt a hetedikestől kilencedikesig mindenki.

A nyitrai főiskolán angol anyanyelvű lektorral nem találkoztunk. Angol anyanyelvűekkel, illetve angolul beszélőkkel úgy találkoztunk, hogy eljártunk a nyitrai bárba, volt ott egy jó szinten működő bár, nyitva hajnali négyig vagy ötig, a Ponorka. Tengeralattjáró, azt jelenti. Egy előkelő nyitrai szállónak, a Zobornak a bárja. És elmentünk oda főiskolások időnként, írogató emberek, költőcskék is voltunk, s hát egy kicsit, amikor pénzünk volt, szórakoztunk. Na és ott találkoztunk ilyen-olyan angollal, négerrel, és gyakoroltuk a nyelvet.

Igazi angolt ott sose láttunk. Volt két-három alkalom, azt hiszem, hogy körúton volt valamilyen angol delegáció, és ide vetődött Nyitrára, és akadt köztük tanár vagy íróember, már a nevükre nem emlékszem, akkor gyorsan összerántották az angol csoportot, és akkor behozta a vezetőnk, és ő beszélgetett vele egy órát, kettőt. És esetleg feltehattunk egy-két kérdést. Aki mert. Ez volt az angol élményünk. Meg az, hogy kikerült Londonba a Gyuszi.

Nekem is volt egy lehetőségem, és majdnem kijutottam, az ifjúsági szervezetben ugye működtem, és a nagykürtösi járástól kaptam egy ajánlatot, hogy egy hónapos nyári körútra elmehetek, egészen csekély kis összeget kellett volna befizetnem. Kellett a főiskolai jóváhagyás, a dékánnal kellett aláíratni, mindent kikérdezgetett. De a végén mégse jutottam ki, azt mondták, hogy lefűjták az utat. Nagyon készültem.

Hát ez volt a főiskola. Azt lehet mondani, hogy semmihez nem jutottunk hozzá, ami Angliából, Nagy-Britanniából érkezett volna. 1972-ben már jöttek ki fiatal tanárok a pozsonyi egyetemről, Bastin Stefan például, egy korrekt, igazi angol vágású szlovák úriember. Frissen végzett tanár, aki már megjárta Angliát, és eljött a nyitrai főiskolára tanársegédnek. Ő jelentette számunkra a világot, mert nagy képzettségű, zenéhez, irodalomhoz értő ember volt. Angol irodalmat tanított, és ő már csak angolul tartotta az előadásait. Nem sokat értettünk az elején belőle, de annyira magával ragadott, hogy kínos két-három hónap után szinte tökéletesen értettük az előadásait. Ő látott el segédanyaggal, ezzel-azzal, amazzal. Ő volt az a rendkívül nyitott ember, és jó szándékú szlovák ember, aki szinte barátként kezelt bennünket. A szünetekben együtt cigiztünk, meg egyebek.

És nagyon jó Sovietska Literatura könyvesboltok működtek nálunk. A Sovietska Literaturában lehetett venni nagyon jó angol könyveket, olcsón, és ami elérhető volt, azt innen szereztük be, a szovjet könyvesboltból. Hemingway: *Az öreg halász és a tenger*, a mai napig megvan. Ezek szovjet kiadású könyvek voltak, s volt olyan, amelyikhez angol-orsz szöszedet volt, vagy angol-orsz kétnyelvű, meg tiszta angol, amelyikhez már nem voltak szöszedetek. Ebből lehetett táplálkozni.

Volt egy olyan lehetőség is, hogy megkaptuk az Oxford University Press címét, és az általuk kiadott angol nyelvtankönyvek, az *Essential English* például, beszerezhető volt. Írtunk nekik, küldtek értelmező kiegészítést, ingyen. Ez is, nem tudom én, hány vizsgálaton át jött meg. Feltételezem, hogy többet is küldtek, csak elakadt valahol. Mert látta az ember a küldeményen, hogy vámvizsgálaton meg minden francra esett át.

Volt egy másik tanárunk, az meg nagy zenész volt.

Bastin is jó zenész volt, itt-ott tartott kitérőket, az angol kultúráról beszélt, de főleg az irodalmon keresztül, mert neki az irodalom volt a mindene.

Volt egy Dénes Imre nevű tanárunk is, az viszont magyar volt, spanyol–angol szakos. Ő meg angol nyelvtannal foglalkozott, elsősorban fonetikával. Nem nagyon szerettük, mert annyira kötekedő, aprólékos valaki volt, jó nyelvész és nagy műveltségű fiatal tanár. Később le is lépett, kiment Spanyolországba. Nyittráról szerzett feleséget, az utánunk lévő évfolyamból egy magyar–angol szakos hallgatót, s amikor elvégezte, akkor leléptek, és azóta is kint vannak valahol Spanyolországban. Költőember is volt, írt, fordított, sok mindent lehetett tőle tanulni, de a fonetika, az őáltala előadott és művelt fonetika nagyon távol állt tőlünk.

Az angol szakon nekünk az volt a feladatunk, hogy tanuljunk meg valahogy angolul.

A rádió itt-ott bejött, tudtuk néha hallgatni, aztán Magyarországról hozzájutottunk egy-két nyelvtanító hanglezáráshoz, ilyenekhez.

Mi tizenketten kezdtünk a szakon, és heten végeztünk, mint a gonoszok. Három fiú volt és négy lány, utánunk még egy évfolyamon nyílt magyar–angol, és ezzel befejeződött. A magyar tagozaton több nem volt. Elenyésző kis csoport voltunk.

Az egyensúly tehát átbillent a magyarra. Az ember nem tudta magát megvalósítani az angolban, többet foglalkozott a magyar szakkal. Odakerült Tózsér Árpád a magyar tanszékre, harmadikosok voltunk, és vezette az önképzőkört, a fiatal alkotók körét. Előtte volt az *Új Fórum* nevű újság, hatvankilencben indult, de hetvenegyben beszüntették, havonta adtuk ki, stencilezett formában. Tózsér azt mondta, ha nincs lap, legalább legyen önképzőkör, és akkor odajártunk, meg a Zsilka Tibor stilisztikai stúdióimaira.

És ők már rávettek kettőnket, hármónkat, hogy írjunk egy-egy recenziót, emlékszem rá, hogy *A novellaelemzés új módszerei* című kötet volt az első recenzálandó könyv, a szegedi konferenciának az egyik anyaga volt, Szegedy Maszák Mihály szerkesztette, Zsilka Tibor is szerepelt benne. Ekkor már az *Irodalmi Szemlé*ben jelentek meg írásaink, az első verseink, könyvismertetéseink. Úgyhogy aztán ez pótolta mindazt, amit nem kaptunk meg.

Német nyelvkönyvből angolul

Ipolybalogon volt érdeklődés az angol nyelv iránt, mert a beszercei kerületnek a legjobb iskolája volt magyar iskolaként, és elég nyitott szellemiségű volt. Úgyhogy nem volt nehéz megnyerni gyerekeket. Sokan jelentkeztek, de órakeretet nem kaptam rá. Csak heti két órát. Úgy oldottam meg, mivel annyi jelentkezőm volt, hogy az egyik órán a hetedik-nyolcadikosok, a másikon a kilencedikesek voltak együtt. Akkor nem rendelt tankönyvet a kedves igazgatóm. Mondtam neki, ha már megengedte, akkor kellenének angol könyvek is. Azt mondta, ő nem fog rendelni angol könyvet, itt vannak a német könyvek, azokat is hiába rendelte. Mert német is indult valamikor, de nem volt hozzá szakos, oszt bedöglött.

Uram, én a német könyvekből nem taníthatok angolul!

Azt csináltam, hogy hetente gépeltem a szövegeket, tizenötször meg harmincszor, és nyírtam ollóval szét, hogy legalább az meglegyen a gyerekeknek, hártypapíron. És az igazgatóm aztán három év után rendelte meg az első tankönyvcsomagot. Az itt kiadott szlovák angol tankönyvek a magyar angol mutációi voltak. Így tanítottam én angolt Ipolybalogon. A tanítványaim nagy része legalább középfokú nyelvvizsgáig orvosként, mérnökként, tanárként eljutott.

A nyolcvankilences fordulat után, kilencvenben aztán következett a nagy nyitás, és akkor most már az oroszot dobjuk el, kell a nyugati nyelv! Előszedtek minket a süllyesz-tőből. Azelőtt heti két óra volt a kötelező orosz, most heti két óra kötelező angol lett. A magyar középiskolákban általában a németet és az angolt oktatják, a szlovákon kívül. Általános iskolában általában egy idegen nyelv van a szlovákon kívül, vagy a német vagy az angol. Nálunk most Paláston úgy oldjuk meg, hogy túlnyomórészt inkább angolt szeretnének tanulni, de mivel németes is van, párhuzamosan megy.

Mindeddig végig ellenségeskedés volt az angoltanítás ellen, mindenki azt mondta, még a kollégák közül is, hogy minek ezzel erőltetni a gyerekeket, és mihelyt valaki elkezdett panaszkodni, hogy ez sok neki, akkor nyugtatgatták, hogy nem kell ezt olyan komolyan venni.

1989-ig megpróbáltam egy párszor kimenni Nyugatra. Nem is Angliába, hanem Ausztriába először. A feleségem német szakos. Ő szerencsésebb helyzetben volt, mert neki ott volt a Német Demokratikus Köztársaság, járt is kint kétszer, és jól tud németül. De sokat felejtett is, és szeretünk volna kijutni, hát itt van Ausztria. A szomszédunkban lakott Somogyi Katinka bárókisasszony, akinek a bátyja kint élt Bécsben, és ajánlólevelet adott, hogy minket befogad, ha kimegyünk, illetve vendégül lát. A minimális valutát igényeltem a minimális időre. Azzal indokoltam a kiutazási kérvényt, hogy szeretünk utazni, és a szocialista tábor országait már bejártuk, voltunk Lengyelországban, Ukrajnában, Romániában, Bulgáriában, Magyarországon.

Hát hova menjünk még? Bezárult a kör. Most már szeretnének elmenni Ausztriába.

Két ízben kérvényeztük, két ízben utasították vissza.

Jött a pimasz válasz, hogy vettük a kérvényüket, de azokat részesítjük előnyben, akik még nem voltak kint. Hát még mi se voltunk kint. 1989-ig ez így ment.

1989 decemberében jutottunk ki először Bécsbe, amikor a fordulat után lehetett menni a mi útlevelünkkel is Nyugatra, s nem köllött hozzá semmi más. Azt mondtuk a szak-szervezetben, gyerünk gyerekek, máris megyünk, holnap hajnalban indulunk, péntek vagy szombat reggel korán, és este jöttünk vissza. Faltuk Bécset. A csehszlovák útlevelet fel kellett mutatni, és akkor mindenüvé ingyen bemehettünk! A múzeumokba, a metróba. Amit tudtunk, reggeltől estig megnéztünk, és este jöttünk vissza. Ez volt az első nyugati utam, harminckilenc éves koromban.

Azután voltam Angliában is, a balassagyarmatiakkal, egy baráti iskolával. Az igazgató, Melo Feri barátom mondta, hogy ők már harmadik éve szervezik az angol utakat. Az úgy nézett ki, hogy tíz napra kivittek egy busznyi gyereket, és azok ott iskolába jártak napi két-három órát, házaknál laktak, és a szabad idejükben meg különböző fakultatív programokon vettek részt.

Először voltam Angliában, s bedobtak a mély vízbe, valahol az Oxford streeten kitétek a buszból, mert nekik a gyerekeket szét kellett vinni, te már felnőtt vagy, itt a cím, menjél. És mellém beosztottak még egy nyolcadikos gyereket, azzal voltam.

Világéletében az ember ilyen világvárosban még nem fordult meg. Azt se tudtam, hogyan kell ott utazni, mit kell csinálni. Bementem a metróállomásba, hogy egy metró-jegyet kérek.

És akkor azt mondja nekem, hogy jó, hova?

Melyik zónába?

Kiálltam a sorból, mert mögöttem már álltak, mit is mondott, melyik zónába? Kértem egy metróterképet, adtak, és elmagyarázták, hogy mik a zónák. Akkor a nagy térképről átvittem a kis térképre, hogy hol lakom, valahol kint a város szélén volt, és akkor kiderült, hogy harmadik zóna. Ide kérek egy metrójegyet. Kivitt a metró a végállomásra, de ezzel még nem értem el a célokat. Első angol nyelvű értekezésem, hogy felhívtam a házaszszo-nyot, itt vagyok. Hogyan jussak tovább? Elmagyarázta, hogy melyik busszal. Mondom, inkább gyalog, legalább megismerem a környéket. Az egy óra! Nekivágtunk, én húztam a bőröndöt, a gyerekeknek a nyakában a cucca, és mentünk a térképen.

Értekezni tudott az ember szépen. Egy ír családnál laktunk, ír katolikus család, a nagy-mama még Írországban élt. Esténként elbeszélgettünk, én egy érdekes lény voltam nekik, Magyarországról jöttem... Mondtam, hogy nem Magyarországról, hanem Szlovákiából.

És előadtam nekik, hogy mi ez.

Olyan lendületet kaptam, annyira feldobott az egész, hogy megegyeztünk, hogy majd máskor is megyek. Szerettem volna elmenni Írországba is, magyarázták, hogy ez hogy van, hogy kell intézni. Aztán hazajöttem, még egy-két telefon, majd abbamaradt a dolog, és bezárult az angol nyelv megint.

Azt lehet mondani, hogy a vendéglátó család semmit nem tudott rólunk. Írországon és Franciaországon kívül sehol nem jártak, így körülbelül tudták, hol van Magyarország. Magyarként voltam én ott nyílvántartva. Mondtam, hogy Szlovákiából vagyok, de mivel ők úgy kapták meg a nyelviskolától a hivatalos papírokat, hogy magyarországi csoport, ők ehhez tartották magukat. Volt nálam térkép, elmagyaráztam nekik, mi a sorsunk, pedig mi is katolikusok vagyunk.

Azóta nem is voltam Angliában.

Nincs rá pénz.

Selmec

Külföldre mi nem nagyon mehettünk tanulni. Selmecbányán van egy olyan gimnázium, most már nem működnek ezek a dolgok így, de nyolcvankilencig így működött, amely előkészítő volt a külföldi továbbtanulásra, idegen nyelvet oktattak. Főleg az orosz-t és a magyart. Talán még németet. Aki Magyarországra akart menni egyetemre, főiskolára, annak a gimnázium harmadik osztályában kellett jelentkezni, és a negyedik osztályt, az utolsó évet a selmecbányai gimnáziumban végezte.

Egy-két kollégámnak a gyereke járt oda, innen van tudomásom erről. Ezek a gyerekek aztán a Szovjetunióban, Moszkvában, Leningrádban kötöttek ki. De úgy indultak, hogy Magyarországon, Budapesten vagy Szegeden fognak tanulni. Azt a választ kapták, jó, akkor elmész Selmecbányára. A gyerek otthagya a pozsonyi Duna utcai magyar gimnáziumot vagy az ipolyságit, a dunaszerdahelyit, elment Selmecre, ott szlovákul tanult mindent, úgy kellett érettségiznie, szlovákul. Plusz tanulta az idegen nyelvet. Egy magyar gimnáziumból elment a gyerek Selmecre azért, hogy tanulja a magyar nyelvet. Voltak ott magyar tanárok, többek között Lanstyák István, aki most a pozsonyi Komensky Egyetem magyar szakos tanára. Jó nyelvész. Ő is tanított a selmeci iskolában magyar nyelvet.

A legtöbb magyarból nem lett magyarországi diák, hanem oroszországi. A magyarokat főleg oda irányították. És a szlovák vagy a félvér, aki egy kicsit tudott magyarul, egy kicsit többet megtanult, az ment Magyarországra.

Ha mégis ragaszkodott hozzá valaki, azt mondták, betelt, nincs hely. Szorítóba állították, vagy mész a Szovjetunióba, oda mehetsz, vagy ha nem, akkor maradsz itthon.

Pontosan az volt a családok, ha innen megy külföldi egyetemre, akkor ösztöndíjas diák, állami költségen tanul, akinek minden ingyenes. Ha otthon maradt, akkor meg pénzbe került a családnak.

Ilyen káderképzők voltak.

Magyartanárként én háromszor részt vettem nyári egyetemen Pesten. Ez úgy működött, hogy minden járás kapott egy keretszámot, hogy egy vagy két pedagógus mehet a nyári egyetemre. Jelentkezni lehetett, az iskolaigazgatónak kellett ajánlania, aztán a járási tanfelügyelőnek, végül a minisztériumnak. Ez ilyen lépcsőzetesen haladt.

Én olyan szerencsés helyzetben voltam, hogy egy kis járásban tanítottam, a Nagykürtösi járásban, ahol nem sok magyar iskola volt, nem voltunk sokan magyar szakosok, és nekem így háromszor megadatott ez a magyarországi lehetőség. Olyan lehetőség volt, mintha én Nyugatra mentem volna, a szabadságot, a kitekintést, a rálátást meg egyebeket figyelembe véve. Háromhetes volt, ebből két hét a tanfolyam, az előadások, egy hét pedig üdülés, kirándulás, tanulmányutak.

De indulás előtt fel kellett menni Pozsonyba, az iskolaügyi minisztériumba. Mindenkinek, aki ezen a magyarországi tanfolyamon részt vett. Mindegy, hogy keletről volt, vagy Ipolyságról, fel kellett menni Pozsonyba, és együtt kellett indulni.

Én közlekedtem már akkor is Pestre, nyolcvan kilométer, fölültem a nemzetközi járatra, és másfél óra alatt ott voltam Pesten. Pozsonyba meg négy óráig tart nekem az út. De fel kellett mennem, ott megkaptuk az előképzést, az rövid volt egyébként, de mégis, az iskolaügyi minisztériumban meg kellett jelenni. Mózsi Ferenc volt a nemzetiségi osztálynak a vezetője, központi tanfelügyelő. A Mózsi elvtárs falhoz állított minket, mint a katonákat: maguk külföldre mennek, a csehszlovák államot képviselik, mindenkinek kívánok jó utat. De ne felejtsek el, honnan mennek, melyik országot képviselik, kik maguk. Szocialista pedagógusok! Nem kell panaszkodni, nem kell különösebb vitákba bocsátkozni. Én majd megjelenek ott, ellenőrzöm magukat, körülnézek. Utána kiosztották a vonatjegyeket, kimentünk a pozsonyi nagyállomásra, és onnan indultunk, közösen. Olyan is volt, hogy Mózsi elvtárs is velünk jött.

A második útnál feltelefonáltam neki, hogy elnézést, Mózsi elvtárs, én már voltam ilyen továbbképzésen, és tudom, hogy ez milyen procedúra, és én most egy honismereti akadémián veszek részt Magyarországon, nem lehetne-e, hogy ott maradok, és nem megyek vissza Pozsonyba, hogy onnan csoportosan jöjjenek vissza újra Magyarországra?

Hogy gondolja, amikor itt már minden dokumentálva van? Itt van a vonatjegye. El fog veszni! És nem fogjuk kifizetni, ha más irányból jön.

Megleszek nélküle, köszönöm szépen.

Így a második alkalommal megúsztam a kiképzést, a harmadikkal meg már innen indultam.

Kettős elnyomás

Amit előbb hatvannyolcról, a kezdetekről és a következményekről elmondtam, az úgy csapódott le, hogy először közvetlenül a pártvonalat érintette, tehát azok voltak a szenvedő alanyai igazából, akiket vagy menesztettek a pártból, vagy fölfüggesztették a párttagságukat. Ez a folyamat tartott hetvenöt-hetvenhatig. Voltak ennek olyan áldozatai, akik 1974-ben voltak kénytelenek elhagyni a munkahelyüket, egyetemi, főiskolai oktatók, tanárok, kutatók, tudósok... Nyitrán nálunk a legjobb nyelvésztanárt, Teleki Tibort, 1973-ban menesztették, ha jól tudom, és egy építkezési vállalatnál raktárosként dolgozott, így élte meg szegény a nyolcvankilences fordulatot, akkor rehabilitálták, utána egy évig még

dolgozott az egyetemen, mert akkor már egyetem volt, és meghalt infarktusban. A legjobb szociológusunkat, akinek az előadásait mi még hallgathattuk, Kardos Istvánnak nevezték. Keleten élt, Kelet-Szlovákiában, Rozsnyón vagy a környékén, őt is elég korán elbocsátották. Korábban ők mind kommunista párttagok voltak.

Barta Tibor, aki a legjobb módszertanos volt a magyar tanszéken, fogalmazástanítást tanított, nagyszerű tankönyveket írt, aztán alkoholista lett szegény, hetvennégyben menesztették. Szeberényi Zoltánt, aki irodalomtörténész volt, és legkedvesebb tanárom, szintén menesztették a pártból. Hogyan, minek alapján minősítették a bűneiket, nem tudom, de Szeberényit csak kizárták, és megmaradhatott a tanszéken. A mai irodalomtörténészek közül a legjobb rálátása van a szlovákiai magyar irodalomra, megírta a szlovákiai magyar irodalom történetét, íróportréit.

Akik nem voltak párttagok, azokat ilyen súlyos büntetés nem érte, ámbár azok szenvedtek... Szenvedtek? Hát háttérben voltak addig is, meg azután is. Ilyen szabály volt, hogy aki nem volt a kommunista párt tagja, az nálunk nem lehetett újságíró. Az *Új Szónál*, a szlovákiai magyar napilapnál nem dolgozott olyan újságíró, aki nem volt a kommunista párt tagja. Később volt a Kövesdi Károly az első, akit felvettek mint pártonkívüli embert. Még a *Hétnél*, amelyik a Csemadok képes hetilapja volt, ott is így ment. Ritkaság volt az is, hogy párton kívüli dolgozott volna a Csemadok központi bizottságánál.

A párt elsősorban az önmaga katonáit büntette, keményen, mert azokat büntethette. A pártonkívülieket különösebben nem kellett büntetni, mert ők eleve büntetve voltak az örök mellőzéssel. Nem létezett, hogy iskolaigazgató lett volna nálunk valaki, aki nem volt a kommunista párt tagja. A mi tantestületünkben Ipolybalogon huszonketten voltunk, abból két kommunista volt, az igazgató és a helyettes. Ez azt jelentette, hogy a többi húsz nem is számíthatott arra, hogy ő valaha lehet akár helyettes, akár igazgató.

Engem nem akartak beléptetni. A főiskolán volt egy időszak, amikor a Bodnár Gyuszi győzködött, hogy nem lenne ez rossz meg egyebek. Akkor ki tudnánk valamit bulizni, harcolni a magyar tagozat hallgatóinak meg egyebek.

Később meg már csendes ellenségnek számítottam, és az szóba se jött, hogy be akar-nának léptetni.

Meg se szólítottak.

Nagyon jó ismerősöm volt az Agócs Vilmos például, aki a Nagykürtösi járási pártbi-zottságnak az ideológiai titkára volt. Ő úgy volt jó ismerősöm, hogy gyerekként, tizenhá-rom éves koromtól tudósítottam a Losonci járási újságnak. Több közigazgatási átszervezés volt, Kelenye, a szülőfalum, akkor a Losonci járáshoz tartozott. *Haladás* néven jelent meg az újság, Agócs Vilmos volt a magyar szerkesztője, ő gondozta az írásaimat, azt lehetne mondani, hogy egyengette az útjaimat. Később, mivel párttag volt, ő lett az ideológiai titkár Nagykürtösön.

Annyira azért karakán ember volt, meg becsületes ember, hogy bármikor ért támadás engem, akkor ő mindig megsúgta, hogy gyerek, így nevezett végig, gyerek, vigyázz, az istenit, mit csináltál már megint! Vigyázz ezekkel, mert nagy marhák, és kinyírnak téged. Bármikor volt gondom, bajom, mindig megsúgta, mit tegyek.

Az embert kettős elnyomás érte.

Egyrészt, mert pártonkívüli volt, másrészt mert magyar.

Az iskolaügynek a vezetője az meg mindig szlovák volt.

És párttag.

A tanfelügyelők nagy része is szlovák volt, és ha a magyar iskolaügy terén, magyar vonalon az ember valamit csinált, akkor megkapta a bélyeget, hogy „národny buditel”. Nemzetébresztő. Rebellig magyar.

Úgy szoktam erre válaszolni, úgy vágtam vissza, hogy a maguk nemzetébresztői példaként állítandók a szlovákság elé, mert maguk annak köszönhetik a létüket, hogy voltak annak idején nemzetébresztők. Most miért ne legyen a magyar kisebbségnek is Szlovákiában egy-két ilyen, maguk által így titulált, nemzetébresztője? A Monarchia idején működő valamennyi szlovák író nemzetébresztő volt. Ján Kolár, Bernolák, Stúr. Még a jó szándékú Sládkovíc is, aki azért magyarbarát volt. Gáspár Imre fordította is a munkáit már életében.

A magyarországi politikai légkörnél vagy helyzetnél a miénk keményebb volt. Megközelítőleg se voltak azok a lehetőségek, az a nyitottság, ami a kádárizmus alatt, ha volt ilyen, létezett Magyarországon. Nálunk nem is lehetett arról beszélni, hogy szabadság, nyitottság. A szellemi bezártság annyira szoros volt, és kísérletek se voltak az ajtónyitásra. Inkább Csehországban történtek itt-ott kísérletek, mint szlovák viszonylatban. Itt alázatosan kiszolgálták a politikát.

Természetesen itt is voltak, akik nyolcvankilencben megmozdultak, a Budaiék meg Carnogurskyék és mások, meg magyar vonalon Duray és köre. Duray szervezkedése, a jogvédő bizottság munkájának híre eljutott hozzánk. Duraynak volt egy listája, hogy ezeket a felhívásokat és ezeket a fogalmazványokat, amelyeket ők gépeltek és terjesztettek titkosan, hogy azokat kinek kell küldeni. Én például rendszeresen kaptam, és a dolgozószobámban a szőnyeg alatt voltak ezek elhelyezve, felkészülve arra, hogy ez a rejtkehely már egy közepes házkutatás próbáját se állta volna ki.

Postán jöttek, feladó nem volt ráírva, és nekem a balogi iskolába jöttek, ott tanítottam, és én ezeket a kollégáknak megmutattam. Az igazgatóm mindig azt mondta, vigyázz, vigyázz, ne mutogasd, mert ez a Duray még egyszer lógni fog. És ezt nagyon sokan mondták, nemcsak az igazgatóm, hanem olyanok is mondták, akik most a Duray-párt tagjai, és Duraynak a csicskásai. Erről még Miklóssal nem sokat beszéltem, nem is adódott lehetőségem erre. Meg nem is érdekel különösebben.

Itt sem állóvíz volt egészen. De majdnem.

Én Csemadok téren dolgoztam. A Nagykürtösi járásban a Csemadok járási bizottságának irodalomnépszerűsítő szakbizottság néven volt egy munkacsoportja. Később nyelvi és irodalomnépszerűsítő szakbizottság lett belőle. Szakmai társulás volt a Csemadokon belül. Ennek voltam az elnöke.

Egy-egy járási rendezvénykor, a Mikszáth- és a Madách-napok szervezésének idején, enyhe figyelmeztetéseket, sugallatokat lehetett érezni, hogy most ezt nem, azt nem. Majd mi elintézzük a fölkérést, de nem csináltak semmit, és utána azt mondták, hogy nem vállalta az illető.

Érdekes, hogy kilencven előtt már meghívtuk a kárpátaljai magyar írókat, illetve a kárpátaljai képzőművészek, írók egy csoportját a Madách-napokra, és ők rukkoltak ki keményebben, mint mi. És akkor estek pofára az elvtársak, hogy ezek a Szojuzból, a Nagy Birodalomból jöttek, s ezek itt mernek pofázni. Mindenki citerázott, a Csemadok egész járási titkársága. Hát ha ebből nem lesz baj, akkor semmiből se! És valahol azt is megsejtették, hogy tényleg engedni kell, mert ezek az elvtársak, ezek a gyerekek onnan jöttek, és így mernek beszélni, akkor mi van. Mi is mondtuk nekik, látjátok, ezek onnan jöttek, és milyen nyíltan beszélnek. Nagykürtösön volt ez a rendezvény, valószínűleg nyolcvankilencben.

A Madách-napokra bejöttek olyanok is, akik rebellisnek számítottak, Pál Jóska például, Salgótarjából. Ha őt meghívtuk, akkor eljöttek Salgótarjából a megyei tanács ilyen osztályának, amolyan osztályának a figyelői is, hogy most a Pál Jóska itt Nagykürtösön mit fog most fölforgatni.

De volt olyan is, hogy ezekre az elvtársakra rá lehetett játszani: fogadjunk, hogy nem meritek elhozni ide Madách szülőföldjére *Az ember tragédiáját!*

Ez is még a fordulat előtt történt, de már lehetett érezni, hogy le van győzve az orosz rendszer, és sikerült így elérni, hogy áthozták Pestről a Madách Színházat, és Nagykürtösön bemutatták *Az ember tragédiáját*. Ilyen a szlovákiai magyarság történetében meg az egyetemes magyar kultúrtörténetben se volt, hogy Madách szülőföldjén a *Tragédiát* bemutatták volna. És ez ilyen cukkolással kezdődött. És a tarjáni elvtársak elintézték, hogy átjön a színház. Ilyesmi nem nagyon létezett, ritkaság volt. Autóbuszokkal jöttek az Ipoly mentéről az emberek a színházba, nem fértek szinte be. Vastaps.

A harmadik elnyomó

Salgótarjánból, Magyarországról ellenőrizték „regionálisan” a szlovákiai magyarok ideológiai tisztaságát. Úgy működött a dolog, hogy abban az időben csak azt tudta megvalósítani a két ország közötti kapcsolatban, tehát oda-vissza alapon, amit a besztercebányai kerületi nemzeti bizottság kulturális osztálya meg a salgótarjáni megyei kulturális hatóságok képviselői megbeszéltek, és amiben megegyeztek.

Itt azért fontos volt, hogy a háttérből ki szólt. Olyan ember kellett, akinek tekintélye is volt. Fontos volt, hogy ki kért, ki tanácsolt, ki sűgött. Vagy ki készített föl egy harmadrendű kis kádert, aki aztán, ki tudja hány Becherovka után elintézte, hogy az idősebb Szabó István szobrai átjöhetnek Magyarországról, vagy egy Mikszáth kiállítási anyagot át lehessen hozni ide.

A Mikszáth- és Madách-napok, merem azt mondani, hogy országos szinten is irigylendő dolgok lehettek volna. Úgy működött már a kapcsolat oda-vissza alapon. Lehet, ennek az volt a háttere, hogy Tarján mindig egy kommunista fészek volt, és Beszterccével megtalálta a maga módját. De ekkor már érződött, hogy engedni kell, hogy majd hivatkozhassanak erre, és akkor ők lesznek a példa, mi leszünk a janik.

A Mikszáth-kultusz itteni alakulására világeletemben büszke leszek, még akkor is, ha nem is tudom, melyik magyarországi újságíró, talán az Udvardy Frigyes, aki a barátom volt egyébként, megjelent egy ilyen Mikszáth- vagy Madách- napon Nagykürtösön, és írt egy ironikus hangvételű cikket egy szamizdat lapban, hogy Kürtösön járt, és Madách szülőföldjén bejött egy konferenciára, és ott szlovákul is beszélnek.

A dolgok itt nem úgy működnek, mint egy Trianon előtti állapotban, és itten nagy pofával azt mondhatom, hogy ti meg mért beszéltek Madáchról szlovákul – is?! Én a szakbizottságnak voltam az elnöke, Urbán Aladár meg volt a társelnök, és próbáltam úgy igazítani a dolgot, úgy alakítani, hogy amit lehet, azt etessünk meg az elvtársakkal. Olyan értelemben, hogy ők azt kérték, mindig az volt a kitétel, hogy ha lesz Madách-napok vagy Mikszáth-napok, legyen már egy előadás szlovákul. És én erre azt mondom, ha annak, hogy van öt előadás magyar nyelven Nagykürtösön, ami azért csak egy szlovák város volt, és Mikszáth vagy Madách faluja se volt tökéletesen színtiszta magyar falu, az az ára, hogy legyen egy előadás szlovákul is, azért ennyire legyünk toleránsak, azért eddig menjünk el. De akkor igenis hozzák ide a *Tragédiát*, igenis hozzák el ide Ctibor Stitnickyt, a félreállított szlovák műfordítót, aki például a Madách-műveket fordította szlovákra, és akivel lefordítottuk Madách *Sírom* című versét szlovákra. És ez hangozzék el, lépünk e tekintetben is valahogyan előre.

A nyolcvanas évek elejétől a kilencvenes évek elejéig ment ez a folyamat, amikor az engedmény azért már érezhető volt, és én azt hiszem, hogy e téren a kezdeményezők a pártunkívüliek voltak, s közülük is azok, akiknek már valamilyen tekintélyük volt. Én már akkor publikáltam, egy-két könyvem már megjelent, s nem voltam a pedagógusok közt az utolsó vonalban, tudták, hogy azért van egy kis respektusom, és sok mindent el

tudtunk érnei. Nekem a Mikszáth-nap meg a Madách-nap mindig egy zarándoklat volt. Egy lelki zarándoklat, a terror alatt. Amikor meg lehetett valamit valósítani, és ki lehetett teljesedni.

E tekintetben Ipolyság is fontos állomása az életemnek. A Honti Közművelődési Klubot tíz évig működtettem itt, és volt olyan időszak, amikor havonta három rendezvényt is tartottunk. Úgy neveztem ezt, hogy szabadegyetem. Amit soha sehol nem kapott meg az ember, és nem volt lehetősége meghallgatni, azt itt megkapta, meghallgathatta. Czine Mihály itt tartott Móriczról előadást, és aki Czinét ismeri, tudja, hogy nagy szónok volt, és mindig betette az előadásokba azt, amit kellett, és ezekre az előadásokra eljöttek Nyitrától Losoncig, mindenhonnan. Elzarándokolt Kuczi Lajos református tiszteletes Léva mellől, elzarándokolt Szeberényi Zoltán meg a magyar tanszék Nyitráról, ide Ipolyságra, eljött Doboss László, aki egy félreállított íróember volt hatvankilenc után. Elzarándokolt ide, és mondjam úgy, hogy itt volt egy titkos találkozó Czinével... Itt volt Ruffy Péter, László Gyula.

Volt olyan, akit nem engedtek fellépni Ipolyságon. Például Faragó Laurát Halász Péterrel. A kürtösi Mikszáth- és Madách-ügyekben a salgótarjáni elvtársak egyeztettek keményen Besztercebányával, és mindenre reagáltak. Én egyszer a már említett kétnyelvű rendezvényen, amely úgy volt kétnyelvű, hogy egy előadás hangzott el szlovákul, mint az irodalmi szakbizottság elnöke vezetem az ülést. Nagy dolog volt, hogy egy konferencián, ahol ilyen kerületi meg megyei elvtársak megjelentek, egy ilyen ember mondja a megnyitót meg elnököl, mint én. Ahogy a konferencia kezdődött, felsorakoztatták az elvtársakat a függöny mögött, hogy milyen sorrendben kell bejönni és leülni. Megjelenek, és kérdezi a Nógrád megyei elnök, ki fogja ezt vezetni. Ki lesz a felvezető? Mondják neki, hogy a Csáky elvtárs. Ki az? Rám mutatnak. Hát nincs nyakkendője! Mire Bányai Géza, a Csemadok titkára azt mondja, hát pedig ő van vele megbízva, más most már nem tudja csinálni, mert akkor összekeverjük az egészet. Levezettem, utána volt egy kiértékelés Zsély községben, Szklabonya mellett, s az első pont mindjárt az volt, a mi besztercebányai elvtársaink azzal kezdték, hogy egyes elvtársak ezen a konferencián nem voltak az alkalomnak megfelelően öltözve, nem volt nyakkendőjük. Egy ilyen hosszú hajú gyerek, garbóban mondta a megnyitót. Ez én voltam. Micsoda szégyen!

Le kellett nyelni.

A salgótarjáni elvtársakkal én nem kerültem közvetlen kapcsolatba sose, hiszen én nem magyar állampolgár vagyok. Áttételesen ment a dolog. Az együttműködésük alapja a jószomszédi barátság meg a két megyének az, úgymond, harcos szelleme. Beszterce meg Tarján nagyban hasonlított egymáshoz, kommunista fészek meg partizánfészek meg munkásmozgalmi fészek volt mindkettő. Salgótarján meg Besztercebánya mindig nagyon jól együtt tudott működni. Ez már a szlovák nemzeti felkelésben is így volt, a magyar partizánok közt is megjelentek a szlovák partizánok, ilyen mondvacsinált történelem, de mindegy. Ez egy ilyen tudathasadásos állapot volt részükről, hogy ez sehol így nem működött, mint ennek a két megyének a kapcsolatában.

A végén kiderült, hogy azért voltak mindig beépített emberek, s amikor a Csemadokban mi ottmaradtunk mint a rendezvény szellemi atyjai vagy a kiskatonái, és értékelgettük az eseményt. Ami a Csemadok járási titkárságán elhangzott, azt számtalan esetben visszamondták nekünk az elvtársak. Hogy hallottuk ám. Volt egy-két olyan orosz szakos pedagógus, aki magyar volt egyébként, szlovákiai magyar, de megbízható belső ember, sőt ilyet is mondtak, hogy orosz kém, erről most nem vagyok meggyőződve, ezt nem állíthatom. De mindig voltak, akik előszeretettel végigülték a mi megbeszéléseinket, mindig volt olyan ember, aki fülelni maradt ott. Csak erre későn jöttünk rá, amikor már visszamondtak bizonyos dolgokat.

Szlovák–orosz

Iskolánkban is volt Csehszlovák–Szovjet Baráti Társaság, ennek volt egy magyar lapja is, a *Szovjetbarát*. Így, egybe írva. Ez a *Szovjetbarát* hatvannyolc körül indult, minden pedagógus asztalára lekerült. Ingyen kapta mindegyik pedagógus. Havilap volt. Érdekes módon ez az újság nem különösebben politizált, itt-ott betekintést adott, hogy élnek a szovjet köztársaságokban, elmondta, milyen jó az internacionalizmus. Nem volt olyan szinten, mint Magyarországon a *Szovjet Irodalom* című folyóirat. A *Szovjet Irodalom* volt az a magyarországi sajtótermék, amelyet nekünk ingyen adtak.

A pánszláv eszme mindig élt, ma is él, vagy rejtetten vagy nyíltan vagy tudat alatt vagy a bőrük alatt. Ezt nem lehet kitörölni soha. Ahogy Malikova asszonynak, a Szlovák Nemzeti Párt elnökének is van most egy orosz férje, aki állítólag orosz kém volt.

Az orosz szakosok nagy része az újabb időkben kint volt a Szovjetunióban egy egyéves kinttartózkodáson, ami jutalom volt. Minden megbízható ember üzemtől, szakszervezettől jutalomüdülésként három hétre, két hétre kiment a Szovjetunióba, és ott körülnézett, tőlünk is nagyon sokan, a kollektívából, pedagógusok. De ezek szakszervezeti funkcionáriusok, bizalmiak voltak, én is szerettem volna kimenni, de nem csak Nyugatra, még oda se jutottam ki.

Nálunk a szlovákságnak van egy olyan mély rétege, éppen a Szlovák Nemzeti Pártról beszéltem az imént, meg a pánszláv eszmék hirdetőiről, amelyik ha veszélyeztetve érzi magát, akkor úgy gondolja, hogy a pánszlávizmus mindennél jobb, hogy az egy mentvár. Ha úgy gondolják, hogy a szlovák nemzet számára a határok átjárhatósága vagy a nyugati barátság vagy Magyarország befolyása kedvezőtlen és veszélyes, akkor inkább a pánszláv eszméknek hódolnak. Mindig van egy ilyen Keletre kacsintás, és mindig van egy ilyen lehetőség. Ez nem általánosságban jellemzi a szlovákságot, vagy a szlovákok valamennyi rétegét, mert bárgyúság volna ezt állítani, de most a mély rétegekre gondolva, a hej, szlovákokra, tehát az úgynevezett hazafiakra, akik úgy látják, hogy ez a végső lehetőség, a végső menekvés.

Oremlázon, Zólyomban egy külön városrész volt az oroszoknak, Sliácon a repülőtér, Komáromban az egész várrendszer az övék volt, meg Párkány is, Esztergommal szemben. Zólyomban orosz gimnázium volt, Oremlázon általános iskola. A fő üzletközpontjuk Sliácon meg Zólyomban volt. Ment a cserebere meg a csencsele. Nemcsak a pártvezérek, hanem a köznép között is. Átnyúlt ez a határokon is, mert a magasabb rangú tisztek köelkedhettek Párkány–Esztergom között. Látcső, fegyver, óra...

Szovjet kiskatonát én akkor láttam itt, amikor jöttek a tiszttel, és amíg a tiszt úr intézte a seftjeit, addig a kiskatonának is adott valami szabadot. De nem nagyon volt ez jellemző. Ha lehet mondani, akkor inkább nem szerettek mutatkozni. A mai napig se tudom, hogy Túrócszentmártonban, ahol katona voltam, merre volt az orosz alakulat, egység, laktanya. Volt ott egy csehszlovák tankista ezred, egy tüzérségi ezred és egy főiskolai. Egy évig ott szolgáltam mint tényleges katona, de hogy az oroszok hol voltak, azt sose tudtam meg.

Voltak, akik jártak Oremlázra, az orosz területre dolgozni.

Például az apám is.

Aszfaltozott nekik, és emlegette, hogy na, voltunk az oroszoknál szurkozni.